

I. KAHRAMANMARAŞ SEMPOZYUMU

6-8 MAYIS 2004

KAHRAMANMARAŞ

ORGANİZASYON

MARAŞDER- KAHRAMANMARAŞ BELEDİYESİ

KATKI

Kahramanmaraş Valiliği- Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Kahramanmaraş Ticaret ve Sanayi Odası

I. KAHRAMANMARAŞ SEMPOZYUMU

ORGANİZASYON HEYETİ

Doç.Dr. Said Öztürk (Başkan)

Mahmut Nedim Tepebaşı

Dr. Hacı Kutlu

Dr. Mustafa Bekerecioğlu

MARAŞDER

Halıcılar Cad. No 97, Kat 3 D. 6 Fatih/ İSTANBUL

Tel: 0212 635 46 46- Faks: 0212 621 99 44

KAHRAMANMARAŞ BELEDİYESİ

Tel: 0344 221 34 70 - Faks: 0344 223 12 36

Baskı-Cilt

Düzy

0212 613 40 41

© Her hakkı mahfuzdur.

BİRİNCİ CİLT

Mayıs 2005- İSTANBUL

OSMANLI MÜELLİFLERİNDEN MARAŞLI SAÇAKLIZÂDE VE EBEVEYN-İ RESUL KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİ

Dr. Halil İbrahim Bulut*

Giriş

Şüphesiz her müminin kalbinde Hz. Peygambere yönelik büyük bir muhabbet, vefa ve minnet duygusu vardır. Çünkü Allah Resûlü, getirdiği ve bizlere tebliğ ettiği ilâhî hakikatlerle biz inananların karanlıktan aydınlığa, hurafe ve sapıklıklardan gerçeklere ulaşmamıza vesile olmuştur. Dahası, Hz. Peygamberi kendi nefsimizden bile çok sevmedikçe gerçek mümin olamayacağımızı biliriz. Zira Hz. Peygamber "Sizden bir kimse beni çocuklarından, anne ve babasından ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe iman etmiş olmaz" diye buyurmuştur. Allah Resûlüne yönelik bu sevgi ve muhabbetimiz, onun ailesi ve soyunu sevmemizi, onlara karşı iyi duygular beslememizi ve onları hayırla anmamızı gerekli kılmıştır. Zira İslâm dini ana-babaya, dolayısıyla aile büyüklerine karşı sevgi, saygı ve itaati emretmiştir. Bunu, Allah'ı bir bildikten sonra en önemli vazife kabul etmiştir.² Ancak İslâm dini, Allah'a isyanın olduğu durumlarda, ataların yalan yanlış inanç ve geleneklerine bağlı kalmaya ve onlara sevgi beslemeye de izin vermemiştir.

Hz. Peygamberin anne ve babasının İslâmiyet'in zuhurundan önce öldükleri hususunda ihtilaf yoktur. Hal böyle olunca Hz. Peygamberin ebeveynine ve atalarına karşı Müslümanların nasıl bir tavır takınmaları gerektiği sorusu gündeme gelmiştir. Ebeveyn-i Resûlü sevip yüceltmemiz ya da İslâmiyet'ten önce ölmüşlerdir diyerek onları küfre nispet etmemiz uygun mudur? İşte bu meseleye açıklık kazandırmak üzere İslâm âlimleri, Ebeveyn-i Resûl, Âbâ-i Resûl, Vâlideyi'n-Nebî gibi başlıklar altında risâle ve eserler telif etmişlerdir.

I. Kahramanmaraş Sempozyumuna, bu şehrin tarihine ve kültürüne büyük katkıları olduğuna inandığımız Saçaklızâde'nin Hz. Peygamberin anne ve babasının kurtuluşa erenlerden olduğunu açıklayan önemli bir risâlesiyle katılmayı düşündük. Bu vesileyle Maraş'ın yetiştirdiği bu güzide Osmanlı âlimini hayırla yad etmeyi arzu ettik. Bu tebliğin amacı, Saçaklızâde'nin Fî hakkı valideyi'n-Rasûl adlı risâlesinden hareketle Hz. Peygamberin ebeveyninin dinî konumu hakkındaki görüşlerini ortaya koymaktır. Şüphesiz bu risâle, müellifin yaşadığı dönemin kültür yapısı ve düşünce hayatı hakkında da bizlere bilgi verecek, en azından dönemin fikrî tartışmaları ve bu tartışmaların arka planı hakkında bizleri aydınlatacaktır.

Bu bağlamda ilk olarak, Saçaklızâde'nin kısaca hayatından bahsedilecek, bilahare söz konusu risâlenin mahiyeti ve önemi hakkında bilgi verilecektir. İkinci olarak bildirinin konusunu teşkil eden "Risâle fî hakkı vâlideyi'n-Nebî" adlı risâlenin tahlil ve değerlendirilmesine geçmeden, genel olarak İslâm âlimlerinin fetret ehlinin dinî konumu hakkındaki görüşleri özetlenecektir. Zira bu konu bildirinin ana eksenini teşkil etmektedir. Bu izahattan sonra Saçaklızâde'nin Hz. Peygamberin anne ve babasının dinî konumlarıyla alakalı görüşleri açıklanacaktır.

1.Saçaklızâde ve Fî hakkı vâlideyi'n-nebî adlı risâlesinin mahiyet ve önemi

Asıl adı Muhammed b. Ebû Bekir'dir. Osmanlı âlimleri/içerisinde ilmî ihatası ve bıraktığı eserler bakımından önemli bir konuma sahiptir. Maraş'ta doğmuştur. İlk tahsilini memleketinin âlimlerinde tamamlamış;İstanbul ve Şam'da önemli ulemâdan ilim tahsil etmiş, icâzet almış ve Maraş'a dönerek hizmet hayatına başlamıştır. Bir taraftan ders okutmuş, bir taraftan da eserler

* Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, hbulut@sakarya.edu.tr

¹ Buhârî, "İmân", 8; Müslim, "İmân", 70.

² en-Nisâ 4/36; el-İsrâ 17/23-24.

kaleme almıştır. Saçaklızâde, 1144/ 1732 yılında Maraş'ta vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir. Kaynaklarda otuzdan fazla eseri olduğu belirtilmektedir.³

Saçaklızâde'nin söz konusu risâlesinin kütüphanelerimizde yazma nüshaları vardır. Bizim araştırmamıza esas aldığımız nüshası, Dersaadet 1306 tarihli baskısıdır. Toplam 13 sayfadan müteşekkil olan risâle, kendi içinde altı fasıldan meydana gelmektedir. Saçaklızâde, eserine "Hz. Peygamberin nübüvvetinden önce vefat eden vâlide-i Resûlillah –ki onlar Abdullah ve Amine'dir- hakkında ne dersiniz?" şeklindeki bir soruyla başlamıştır.⁴ Müellif, ilk bölümde, eb ile vâlid kelimelerine dikkat çekerek bu kelimeler arasında içerik bakımından bazı farklar olduğunu belirtmiştir. İki, üç ve dördüncü bölümlerde Hz. Peygamberin anne ve babasının Fetret Ehli olduklarını izah etmiştir. Bunu hem Eş'arî hem de Mâtürîdî ekollerinin görüşleri doğrultusunda ortaya koymuş ve Hz. Peygamberin anne ve babasının kurtuluşa erdiği hususunda bu iki ekolün görüş birliği içerisinde olduğunu açıklamıştır. Son bölümde risâlede ele aldığı konuları özetleyerek kendi kanaatini açıklamıştır.

Saçaklızâde, eserini kaleme alırken kendisinden önce yazılan konuyla alakalı bazı eserleri gördüğü ve bunlardan faydalandığı anlaşılmaktadır. Çünkü Fetret Ehli'nden bahsederken Suyûtî'nin konuyla alakalı eserini ismen zikredip alıntı yapmıştır.⁵ Ayrıca Beyzavî, Kurtubî, Teftâzânî, Ali el-Kârî'yi ismen zikretmiş ve görüşlerini nakletmiştir. Bunun yanı sıra yazarının ismini zikretmeksizin Tefsîr-i kebîr, el-Mevâkıf, Şerhu'l-Emâli, el-Medârik gibi eserlere de atıfta bulunmuştur.⁶

Müellif, bu eserinde, ebeveyni Resûlün dinî konumu hakkında kuru bir fetva vermekle yetinmemiş; meseleyi kelâmî arka planıyla birlikte ortaya koymuştur. Nitekim o, Kelâm İlminin en çetrefilli meselelerine girmekten çekinmemiş; imân-küfür, hüsün-kubuh, risâletin gerekliliği, aklın rolü gibi konulardan hareketle meseleyi izah etmiştir. Eş'arî ve Mâtürîdî ekollerinin bakış açılarını ortaya koyup bunları telif etmiş ve sonuçta kendi kanaatini açıklamıştır.

Saçaklızâde, amelde Hanefî, itikatta Mâtürîdî olmakla birlikte⁷ meselenin izahını yaparken Eş'arî ve gerektiğinde Mu'tezilî fikirlere de atıfta bulunmuş, zaman zaman mukayeseler yapmıştır. Müellif, konuyla ilgili Mâtürîdî görüşleri açıklarken bu görüşleri Ebû Hanîfe ile başlatması dikkat çekmektedir. Ayrıca İmâm Mâtürîdî'nin eserlerine her hangi bir atıfta bulunmazken, Ebû Hanîfe'nin el-Fıkhü'l-ekber'ini defaatle zikretmiştir. Buradan onun, İmâm Mâtürîdî'ye ait Kitâbü't-Tevhîd ve Te'vilâtü'l-Kur'an adlı eserleri görmediği sonucunu çıkarabiliriz. Ayrıca Hanefî ve Mâtürîdî olduğu halde, kullandığı kaynakların hemen hemen hepsinin Eş'arî ekolüne ait olması bulunduğu çevrede söz konusu eserlerin yaygın olduğunu ve Eş'arî kelâm anlayışının etkili olduğunu da göstermektedir.

Saçaklızâde'nin ebeveyn-i Resûl konusunda bir risâle kaleme almasının şüphesiz ilmî olduğu kadar sosyal sebepleri de vardır. Aslında bu konunun çok erken sayılabilecek bir dönemde tartışılmaya başlandığı görülmektedir. Mesela, Ebû Hanîfe'nin (ö.150/767) el-Fıkhü'l-Ekber adlı eserinde "Hz. Peygamberin anne ve babası küfür üzere ölmüşlerdir..."⁸ şeklindeki ifadesi bu tartışmanın erken bir dönemde başladığını göstermektedir. Nitekim Hz. Peygamberin ebeveyninin ahiret hayatında kurtuluşa ereceklerini ispat etmek üzere İslâm âlimleri tarafından çeşitli dönemlerde pek çok müstakil eser kaleme alınmıştır. Şüphesiz bu konuda en fazla eser veren âlim Suyûtî' (ö.911/1505)'dir. Onun Hz. Peygamberin anne ve babasının dinî konumuyla alakalı olarak kaleme aldığı risâleler bir çok defa birlikte basılmıştır.⁹ Onun bu eserleri konuyla alakalı olarak

³ bk. Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, (Sadeleştiren: A.Fikri Yavuz-İsmail Özen), İstanbul trs., ss.434-435; ayrıca bk. Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin ve terâcim musannifi'l-kütübi'l-'Arabiyye*, Beyrut trs., XII, 14.

⁴ bk. Saçaklızâde, *Risâle fî hakkı valideyni'r-Rasûl*, İstanbul 1306, s.2.

⁵ bk. *Risâle*, s.3.

⁶ bk. *Risâle*, türlü yerler.

⁷ bk. *Risâle*, s.13.

⁸ Bu ifadenin orijinal *el-Fıkhü'l-Ekber*'de bulunup bulunmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir. Konuyla alakalı bir izah için dipnot 48'e bakınız.

⁹ Suyûtî'nin konuyla ilgili eserleri; 1. *Mesâlikü'l-hunefâ fî valideyi'l-Mustafâ*, 2. *ed-Dürucü'l-münife fî'l-âbâ'i's-şerife*, 3. *el-*

yazılmış pek çok esere kaynaklık etmiştir. Suyûtî'den sonra bu konuda eser kaleme alan âlimler arasında; Zeynî Çelebî el-Fenârî,¹⁰ Kemalpaşazâde (ö.941/1534),¹¹ Abdullah Bosnevî,¹² Berzencî, (ö.1103/1691),¹³ Müstakimzâde Süleyman Sâdeddîn Efendi'nin,¹⁴ Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî¹⁵ ve Muhammed b. Ömer el-Bâlî'nin¹⁶ eserlerini saymak mümkündür.¹⁷ Ayrıca bazı akâid ve kelâm eserlerinde de bu konuya yer verilmiştir.

Saçaklızâde'nin böylesine tartışmalı bir konuyu seçmesi ve bir eser telif etmesinin sosyal ve fikrî bir arka planının olduğu anlaşılmaktadır. Ebeveyn-i Resûl telifatına kronolojik olarak bakıldığında; Suyûtî (ö.911/1505) ile başlamış, Kemal Paşazâde (ö.941/1534), Ali el-Kârî (ö. 1014/1606) ve Berzencî (ö.1103/ 1691) ile devam etmiştir. Bu âlimlerin yakın sayılabilecek bir dönem içinde konuyla alakalı eserler vermeleri, bu konunun o dönemde aktüel olduğunu göstermektedir. Saçaklızâde'nin bu konuda eser vermesinin bize göre en önemli sebebi, kendisi gibi Hanefî-Mâtürîdî olan Ali el-Kârî'nin (ö.1014/1606) el-Fıkhü'l-ekber'deki ibareden hareketle ebeveyn-i Resûlün muazzap oldukları şeklindeki kanaatinin olumsuz etkilerini gidermek ve yanlış anlaşılmanın önüne geçmektir. Nitekim müellif, risâleyi, Ali el-Kârî'nin hatalı olduğuna vurgu yaparak tamamlamıştır.¹⁸

2.İslâm âlimlerine göre fetret ehlinin dinî durumu

İslâm âlimleri, Ebeveyn-i Resûlün dinî durumunu, fetret ehlinin dinî konumu üst başlığının içinde ele almışlar; genel olarak fetret ehlini daha özel anlamda da Hz. Peygamberin anne ve babasının dinî durumunu tartışmışlardır. Bu itibarla, Saçaklızâde'nin konuyla alakalı görüşlerine geçmeden önce, İslâm âlimlerinin bu konudaki görüşlerini özetlemeyi uygun gördük. Fetret terimi, daha ziyade Hz. İsa ile Hz. Muhammed arasında dinî cehalet içinde geçen tebliğsiz dönem için kullanılır. Bu dönemde yaşayan topluluklara "fetret ehli" denir. Akaid ve kelâm literatüründe ise daha çok bir peygamberin ortaya koyduğu, tahrife uğramamış bir davetle karşılaşma imkanından mahrum kalan insanların dinî sorumluluğu açısından üzerinde durulan bir kavramdır.¹⁹ İslâm âlimleri, ister İslâm öncesi dönemde ister İslâmî devirde yaşamış olsun, peygamber davetinden hiçbir şekilde haberdar olmayanların dinî sorumluluğu hususunda üç temel görüş ileri sürmüşlerdir:²⁰

a. Fetret ehlinin sorumluluğu olmadığı benimseyenler

Bu görüşü, Eş'arî ve Şâfiî mezhebine mensup âlimlerin büyük çoğunluğu, Hanbelî ve Mâlikîlerin bir kısmı ile Mâtürîdî mezhebine mensup Buhâralı bazı âlimler kabul etmiştir. Bunlara göre fetret ehli ile İslâm daveti dahil olmak üzere hiçbir peygamberin daveti kendilerine

Makâmetü's-sündüsiyye fi'n-nisbeti'l-Mustafaviyye, 4. et-Ta'zim ve'l-minne fi enne ebevey Resûlillah sallallâhü 'aleyhi ve âlihî ve sellem fi'l-cenne, 5. Neşrû'l-'alemeyni'l-münifeyn fi ihyâ'i'l-ebeveyni's-şerifeyn, 6. es-Sübûlü'l-celile fi âbâ'i'l-'aliyye'dir. (bk. Suyûtî, *er-Resâ'ilü'l-'aşere* içinde, Beyrut 1409/ 1989, ss.1-180; a.mlf., *er-Resâ'ilü't-tis'a* içinde, ss. 11-243, Beyrut 1405/1985)

¹⁰ *Risâle fi ebeveyni'n-nebî*, Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 5401/4; ayrıca bk. Katib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, I, 841-842.

¹¹ *Risâle fi hakkı ebeveyni'n-nebî*, *Resâ'il-i İbn Kemâl* içinde, İstanbul 1396, ss. 87-91.

¹² Bosnevî, *Mitâli'u'n-nûri's-senî el-münbi'u 'an tevhîdî nesebi'n-nebiyyi'l-'Arabî*, (Katib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, İstanbul 1941-43; II, 1718; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hedîyyetü'l-'ârifîn*, İstanbul 1951-1955, I, 477)

¹³ Berzencî, *Seddâdü'l-'ilm ve sidâdü'd-dîn fi isbâtî'n-necât ve'd-derecât li'l-vâlideyn* Brockelmann, *GAL*, II, 511; Suppl., II, 529-530; ayrıca bk. Cengiz Kaller, "Berzencî", *DİA*, V, 525-526.

¹⁴ Müstakimzâde Süleyman Efendi, *Risâle fi hakkı imâni ebeveyni'r-Resûl*, Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 5451/1.

¹⁵ Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *el-İntisâr li vâlideyni'n-nebiyyi'l-muhtâr* (Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, İstanbul 1945-47, I, 130)

¹⁶ Muhammed b. Ömer el-Bâlî, *Sübûlü's-selâm fi hükmi âbâ'i seyyidi'l-enâm*, İstanbul 1287.

¹⁷ Metin Yurdagör, "Fetret", *DİA*, XII, 479-480.

¹⁸ bk. *Risâle*, s.13.

¹⁹ Metin Yurdagör, "Fetret", *DİA*, XII, 475; Mustafa Akçay, *Çağdaş Dünyada İnsan ve Dini Sorumluluğu*, İzmir 2000, s.289-311.

²⁰ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bk. Akçay, *a.g.e.*, ss.313-345; Yürdagör, "Fetret", *DİA*, XII, 475-480; Kamil Miras, *Sahîfî Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, Ankara 1985, IV, 535-550.

ulaşmayan ve her hangi bir dinî inanca sahip olmadan tam bir gaflet içinde yaşayan akıl-baliğ kimseler kastedilmektedir. Bu durumda olanlar putperest, müşrik ve hatta ateist bile olsalar mazurdurlar, dinî anlamda her hangi bir sorumlulukları bulunmamaktadır. Çünkü din gelmeden ve davet kendilerine ulaşmadan önce insanların fiillerine Allah'ın her hangi bir hükmü taalluk etmez. Akla itibar edilerek dinî bir yükümlülüğün bahsedilemez. Din geldiği zaman ise akla değil, dine itibar edilir. Bu anlayış, insanların dinî bakımdan sorumlu tutulmasını peygamber davetinden haberdar olma şartına bağlayan temel görüşün bir sonucudur. Buna göre peygamber davetine muhatap bulunmayan insanlar akıl yürüterek dinî mükellefiyetlerin neler olduğunu bilemezler. Çünkü şariat gelmeden önce akıl tek başına iyi ile kötü hakkında doğru hüküm vermekten acizdir. Bu sebeple, ilâhî tebliğ olmadan din adına insana bir kısım sorumluluklar yüküne yetkisi yoktur. Bu itibarla küfür haram, iman etmek de gereklidir, denilemez.

Fetret ehlinin dinî açıdan sorumlu olmadığını kabul edenler, görüşlerini bir takım naslar ve aklî delillerle desteklemişlerdir: "Biz, bir peygamber göndermedikçe kimseye azap edici değiliz"²¹, "Müjdeleyici ve sakındırıcı olarak peygamber gönderdik ki onlardan sonra insanların Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın..."²², "Rabbin, kendilerine âyetlerimizi okuyan bir peygamberi memleketlerin ana merkezine göndermedikçe, o memleketleri helak edici değildir..."²³ şeklindeki pek çok âyet fetret dönemi insanların dinen sorumlu tutulamayacaklarına işaret etmektedir. Diğer taraftan bu konuda ortaya konulan aklî gerekçeler ise; genel olarak hüsn-kubhu bilmede aklın tek başına yeterli olmayacağı; akıl bazı şeylerin güzellik ve çirkinliğini bilebilse de insanlara din adına her hangi bir şeyi zorunlu kılamayacağı esasına dayanmaktadır. Sonuç olarak bu görüşü savunanlara göre, fetret ehli olan kimseler ahiret hayatında kurtuluşa erecektir.

b. Fetret ehlinin sorumlu olduğunu benimseyenler

Bu görüşü, başta Ebû Hanîfe (ö.150/767) ve Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (ö.333/944) olmak üzere Mu'tezilenin ekseriyeti ile bazı Şîîler savunmuştur. Bunların anlayışına göre fetret ehli, Allah'ın varlığına ve birliğine inanmak, ayrıca akıl yürütmek suretiyle bilinebilecek olan iyi fiilleri yapmak ve kötü fiillerden kaçınmakla yükümlüdür. Bu yükümlülükleri yerine getirenler kurtuluşa erecek, yerine getirmeyenler ise cehenneme girecektir. Zira ergenlik çağına ulaşan insanların, akıl yürüterek kendilerini ve kainatı yaratan bir yüce varlığın mevcut ve bir olduğu sonucuna varmalarını ve O'na inanmalarını engelleyecek bir mazeret ileri sürülemez. Bu kimselerin dinî hükümleri bilmeleri söz konusu değilse de, akıllarıyla bir yaratıcı kudretin olduğunu araştırıp bulmak zorundadırlar. Bu görüşü savunanlar, Kur'an'da Hz. İbrahim'in akıl yürüterek Allah'ın varlığına ve birliğine ulaşmasını²⁴ kendi görüşlerinin doğruluğuna delil göstermişlerdir.

c. Ahirette imtihan edileceklerini benimseyenler

Ehl-i Hadisin çoğunluğunun kabul ettiği bu görüşe göre fetret ehlinin durumu ahirette yapılacak bir imtihandan sonra belli olacaktır. Ahmed b. Hanbel (ö.241/855), Beyhakî (ö.458/1066), İbn Teymiyye (ö.728/1328), İbn Kesîr (ö.774/1373) gibi âlimlere göre, söz konusu zümrenin dinî sorumluluğunun sadece akla bağlı kılınması doğru olmadığı gibi onların her hangi bir imtihana tabi tutulmadan kurtuluşa ereceğini kabul etmek de isabetli değildir. Her ne kadar ahiret imtihan yeri değilse de, az sayıda bazı insanlar için hem imtihan hem de ceza ve mükafat yeri olarak kabul edilebilir. Nitekim bazı rivayetlerde a'rafta bekletilenler arasında fetret ehlinin de bulunduğu nakledilmiştir ki, bu da bir imtihan olarak düşünülebilir. Sonuçta bu görüşü savunanlara göre fetret ehli, kıyamet gününde, Allah tarafından cehenneme girmeleri şeklinde bir

²¹ el-İsra 17/ 15.

²² en-Nisâ 4/165.

²³ el-Kasas 28/ 59; ayrıca bu konudaki bazı âyetler için bk. el-En'am 6/130-131; el-Mâide 5/19; Ta-ha 20/134.

²⁴ bk. el-En'am 6/ 76-79.

imtihana tabi tutulacak; Allah'ın emrine itaat ederek cehenneme girenler cennete gönderilecek, itaat etmeyenler ise cehenneme gönderilecektir.²⁵ Bu üç görüşün yanı sıra fetret ehlinin kıyamet günü sorgulandıktan sonra yok edileceklerini ileri sürenler de olmuştur. Ancak bu görüş taraftar bulmamıştır.²⁶

Sonuç olarak fetret ehlinin dinî konumu hakkında Eş'arî ve Mâtürîdî anlayışı yansıtan iki temel görüş ortaya çıkmaktadır. Bunların ilkinde göre fetret ehli hiçbir şekilde dinen sorumlu olmazken, ikincisine göre aklıyla Allah'ın varlığını ve birliğini bilmek durumundadır. Aşağıda, meseleyi Hz. Peygamberin anne ve babasının dinî konumu çerçevesinde ele alacak olan Saçaklızâde, bu iki temel görüşü telif etmeye ve her iki zaviyeden ebeveyn-i Resûlün kurtuluşa erdiğini ispat etmeye çalıştığı görülecektir.

3. Saçaklızâde'nin ebeveyn-i resûl konusundaki görüşleri

Saçaklızâde'nin risâlede savunduğu görüşleri şöylece sıralayabiliriz:

a. Hz. Peygamberin anne ve babası fetret ehli değildir

Saçaklızâde, Hz. Peygamberin anne ve babasının cehennem ehlinde olmadığını ve dolayısıyla muazzep olmadıklarını açıklamak üzere onların fetret dönemi insanlarından olduklarını belirtmiştir.²⁷ Bundan maksat, Peygamberimizin anne ve babasının her hangi bir peygamberin tebliğiyle muhatap olmadıklarıdır. Saçaklızâde, Suyûtî'ye atıfta bulunarak²⁸ ebeveyn-i Resûl'ün fetret ehli olmasını, dolayısıyla muazzep olmayacaklarını; "Biz, bir peygamber göndermedikçe kimseye azap edecek değiliz"²⁹ anlamındaki âyetlere dayandırmaktadır.³⁰ Saçaklızâde, Suyûtî'nin el-Mesâlikü'l-hunefâ adlı risâlesinden alıntı yaparak; "O ikisi bisetten önce ölmüşlerdir. Allah'ın "Biz, resûl göndermedikçe azap edici değiliz" açıklaması sebebiyle bisetten önce ölenlere azap olmayacağı hususu açıktır. Nitekim Eş'arî kelâmcıları ve Şâfiî fukahası, kendisine tebliğ ulaşmadan ölen bir kimsenin kurtuluşa ererek öldüğü hususunda hem fikirdir."³¹ Burada Saçaklızâde, Suyûtî'nin Şâfiî ve Eş'arî olduğunu, bu sebeple ebeveyn-i Resûlün söz konusu âyete dayanarak muazzep olmayacaklarını açıkladığını belirtmektedir. Çünkü Eş'arî ekolüne göre, Allah'ın lütfü veya şefaâtçilerin şefaatiyle fetret ehlinin cennete girmesi caizdir, yoksa vacip değildir. Saçaklızâde, "Elbette Rabbin sana ileride öyle ihsan edecek, ta ki sen de O'ndan ve verdiğinden razı olacaksın"³² âyetini delil göstererek, Hz. Peygamberin, ancak anne ve babasının cennete girmesiyle razı olacağını, dolayısıyla o ikisinin cennete girmesinin Allah'ın lütfuyla olmasının mümkün olduğunu belirtmiştir.³³

Saçaklızâde, Hz. Peygamberin anne ve babasının Allah'ın varlığına ve yaratıcılığına inanan kimselerden olduğunu ifade ettikten sonra; "Şayet onlara: Gökleri ve yeri yaratan kimdir? diye soracak olursan, elbette Allah'tır, diye cevap vereceklerdir"³⁴ anlamındaki âyetleri, genelde Mekkelilerin özelde de Hz. Peygamberin anne ve babasının Allah'ın yaratıcı olduğuna ve ondan başka yaratıcı bulunmadığına iman ettiklerine ve onların muvahhid olduklarına delil göstermiştir. Bu itibarla, ebeveyn-i Resûl, her ne kadar İslâm öncesi dönemde ölmüşlerse de Allah'ın varlığına ve yegane yaratıcı olduğuna iman ettikleri anlaşılmaktadır.

²⁵ Fetret ehlinin imtihan edileceğiyle alakalı olarak bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Beyrut trs., XV, 54; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-azîm*, Beyrut 1982, III, 29.

²⁶ Akçay, a.g.e., s.330-331.

²⁷ bk. *Risâle*, s.3-4.

²⁸ bk. Suyûtî, *ed-Dercü'l-münîfe fî âbâi's-Şerîfe*, Beyrut 1989, ss.27-31.

²⁹ el-İsrâ 17/ 15; ayrıca bk. es-Secde 32/ 3, el-Kasas 28/ 46.

³⁰ bk. *Risâle*, s.3-4.

³¹ Suyûtî, *Mesâlikü'l-Hunefâ fî vâlideyi'l-Mustafa*, Beyrut 1989, s.45 vd.

³² ed-Duha 93/ 5.

³³ *Risâle*, s.9-10.

³⁴ Lokman 31/ 25; ayrıca bk. ez-Zuhruf 43/ 9.

Saçaklızade'ye göre, ebeveyn-i Resûlün Allah'a inandıklarını gösteren diğer bir delil onların isimleridir.³⁵ Hz. Peygamberin babasının adının "Abdullah" yani Allah'ın kulu olması, annesinin adının da "Amine" yani iman etmiş hanım kişi anlamında olması, onların mümin olduklarını ve ailelerinin böyle bir inanca sahip bulunduğunu gösterdiği gibi, Mekke toplumunda var olan Allah inancına da işaret etmektedir. Aslında müellifin ortaya koyduğu bu delil, ebeveyn-i Resûlün Hanîfler arasında sayılabileceği anlamına da gelmektedir. Hanîfler, Hz. İbrahim'in dininin takipçileri olup Allah'ın birliğine inanan kimselerdir. Nitekim Mekke'de İslâm öncesi dönemde yaşayan ve Hz. İbrahim'in dinine inanan Zeyd b. Amr b. Nüfeyl ve Varaka b. Nevfel gibi kimseler vardı.

Saçaklızâde, küfür kavramı üzerinde durarak Mekke Araplarının dinî konumunu ortaya koymaya çalışmış ve içinde bulundukları inanç durumunu mecâzî ve hakîkî küfür kavramlarıyla izah etmiştir.³⁶ Ona göre Mekkeliler, kulluk yani ibadet hususunda şirke düşmüşlerdi. Onlar, Allah katında kendilerine şefaate edeceklerini umarak putlara tapınmış ve onlardan yardım beklemişlerdir. Bununla birlikte onlar, Allah'ın yaratıcı ve bir olduğuna da inanıyorlardı. Bu bakımdan Hz. Peygamberin tebliğe başladığı döneme kadar onların içinde bulundukları küfür, mecâzî anlamda bir küfür olup, Hz. Peygamberin davetinden sonra hakîkî küfür olmuştur. Çünkü hakîkî inkar ya da küfür, peygamberin Allah katından getirdiği zorunlu olarak bilinen şeyleri tasdik etmemek suretiyle gerçekleşir. Halbuki peygamberin davetinin bulunmadığı bu dönemde nebînin tasdik edilmemesi gibi bir durum söz konusu değildir. Öyleyse Mekkelî müşriklerin davet öncesi bu durumu, gerçek anlamda bir inkar ya da küfür değildir. Bu itibarla onları bu durumu, fetret ehlinin durumu gibidir. Böylece Saçaklızâde, genel olarak Eş'arîlerin fetret ehlinin dinî konumu hakkındaki görüşünü ortaya koyarak Mekkelî müşriklerin durumunu izah etmiştir.

Müellif, Mekkelilerin Hz. Peygamberin tebliğe başlamasına kadarki dönemde fetret ehli olduklarını ve dolayısıyla dinen sorumlu olmayacaklarını izah ederken Ebû Hanîfe'nin "Hakikî küfür, fetret ehlinin yaratıcıyı bilmemesidir"³⁷ şeklindeki açıklamasına da atıfta bulunmuştur. Mekke halkının Allah'ı bilmesi ve onun yaratıcı olduğunu kabul etmesi hususu göz önüne alındığında onların hakîkî küfür üzere olduklarını söylemek güç olur. Bu bakımdan Mekke halkı, daha genel anlamıyla fetret ehli Hz. Peygamberin tebliğe başladığı döneme kadar mazurdur ve dinen sorumlu değillerdir.

Saçaklızâde, Hz. Peygamberin anne ve babasının ahirette kurtuluşa eren kimselerden olduğunu izah ederken ortaya koyduğu diğer bir delil de hüsun-kubuh meselesidir. Bundan maksat, peygamberin tebliğinin olmadığı bir dönemde, yani fetret döneminde, insanlar kendi irâdî fiillerinin iyi ya da kötü olduğuna akıllarıyla karar verip veremeyecekleridir. Diğer bir ifadeyle, yapıldığı veya terk edildiği takdirde Allah'ın bu fiili işleyen kimseye sevap veya ceza vereceği irâdî fiillerin akılla bilinip bilinmeyeceği meselesidir. Peygamberin tebliğ ve uyarılarının olmadığı ya da ulaşmadığı yer ve dönemlerde; insanlara zulüm etmek, yalan konuşmak, küfrân-i nimette bulunmak gibi fiillerin çirkin ya da güzel olduğunun bilinmesi hususunda İslâm âlimleri ihtilaf etmişlerdir. Bu nevi fiillerin hüsun ve kubhu, Mu'tezilî, Hanefî ve Mâtürîdî bilginlerine göre akılla bilinebilir. Eş'arî ve Şâfiîlere göre ise, bu tür fiillerin iyi ya da kötü olduğunu akılla bilmek mümkün değildir. Bunlar ancak peygamberin bildirmesi (sem'i) ile bilinebilir.³⁸ Saçaklızâde, hüsun-kubuh konusunda bu kelâmî tartışmaya atıfta bulunarak konuyu ele almıştır. "Eş'arîler ve Mâtürîdîler, iman ve küfürde aklın ve sem'iyyatın rolünü tartışmışlardır. İmam Mâtürîdî, Ebû Hanîfe'nin bu konudaki görüşünden hareketle iman ve küfürde aklın rolünü kabul etmiştir. Eş'arîler ise aklın rolünü kabul etmeyip şöyle demişlerdir: İman ve küfür konusunda akla itibar yoktur, zira bu ikisi sem'in konusudur. Eş'arîlere göre bir kimse, kendisine peygamber tebliği ulaşmadığı halde Yaratıcıya inanmaktan gafil olsa ve şirke düşse, şüphesiz o kişi

³⁵ Risâle, s.4.

³⁶ Risâle, s.4. Küfür kavramının mahiyeti ve ilgili tasnifler için bk. Yunus Ekin, *Kur'an'a Göre İnançsızlık*, İstanbul 2001, s.263-267.

³⁷ Risâle, s.4.

³⁸ Konu hakkında daha geniş bilgi için bk. Akçay, a.g.e., s.311 vd.

mazurdur. Bu konuda onların delili, "Biz, bir peygamber göndermedikçe kimseye azap edecek değiliz"³⁹ anlamındaki âyetlerdir. Eş'arîlere göre, fetret ehlinen olan bir kimse mücerret aklıyla alemleri yaratan bir kudretin var olduğuna iman etmiş olsa, bu imanı sebebiyle mükafatlandırılmaz. Çünkü onlara göre inanç esaslarının muteber olabilmesi için şeriat yoluyla yani bir peygamberin bildirmesiyle açıklanmaları gerekir.⁴⁰

Şu halde, Eş'arîlere göre, Hz. Peygamberin anne ve babasının Allah'ın lütfü ya da Resûlullah'ın şefaatiyle cennet ehlinen olmaları mümkündür. Zira onlar, Allah'ın yaratıcı olduğu hususunda muvahhidler. Ancak kendilerine ilâhî mesaj ulaşmadığından dolayı ubudiyet konusunda şirke düşmüş olabilirler.⁴¹ Bunun da çirkinliğini akılla bilemeyeceklerine göre onlar mazurdur, Allah dilerse onları cennetine koyar. Müellif, bu görüşün Bağdat Mu'tezilesi ve Buhâra'nın bazı âlimlerinin görüşü olduğunu belirtmiştir. Müellif burada kendi görüşünü; "semeresi Resûlullah olan bu iki insana Allah nasıl lütufta bulunmasını ki, Hz. Peygamber uzak yakın pek çok insana şefaatte bulunduğu halde nasıl olur da kendi anne babasına şefaate eylemez..." şeklinde ifade etmiştir. Ayrıca, fetret ehlinen cennete girmesi Allah'ın irade ve dilemesi dahilinde olduğuna göre, bu durumda akıl sahibi olan hiçbir kimse Allah'ın ebeveyn-i Resûl cennetine koymayacağını söyleyemez. Diğer taraftan, onlara azap edilmesi de söz konusu olamaz, zira Yüce Allah "Elbette Rabbin sana ileride öyle ihsan edecek, ta ki sen de O'ndan ve verdiğiinden razı olacaksın"⁴² buyurmuştur. ⁴³ Böylece Saçaklızâde, Hz. Peygamberin hoşnutluğunun ancak ebeveyninin bağışlanmasıyla mümkün olacağını belirtmiştir.

Mâtürîdiyye ekolüne göre, kendisine tebliğ ulaşmayan bir kimse, yaratıcının varlığına iman etmemiş ise o kimse cehennemliktir. Çünkü mücerret akılla yaratıcının varlığına iman etmek gereklidir. Akıl, varlıktan hareketle hayat ilim, kudret ve irade sahibi bir yaratıcının varlığını bilme hususunda yeterlidir. Nitekim Ali el-Kârî, kendisine tebliğ ulaşmamış fetret ehli kimselerin akıl yoluyla iman etmelerinin gerekli olduğu şeklinde bir görüşü İmam Azam Ebû Hanîfe'den nakletmiştir.⁴⁴ Ayrıca Ali el-Kârî, Şerhu'l-Emâli'de şunları kaydetmiştir: "Akıl sahibi bir kimsenin yaratıcıyı bilme hususunda her hangi bir mazereti yoktur. Şayet kendisine davet ulaşmamış olsa da yaratılmış olan şeylerden hareketle bir yaratıcının varlığını akılla bilmesi gereklidir."⁴⁵ Ancak şer'i hükümlerin bilinmesinde ise aklın yeterli olmadığını, mutlaka bir peygamberin tebliğinin gerekli olduğunu da kabul etmiştir.⁴⁶ Nitekim et-Telvi⁴⁷ adlı eserde şöyle denilmiştir: Kendisine davet ulaşmamış bir kimse aklını kullanarak bir yaratıcının var olduğuna iman etmişse, onun imanı geçerlidir. Ebû Hanîfe'ye göre bu imanı sebebiyle mükafatlandırılacaktır. Şu halde Ebû Hanîfe ve Mâtürîdî ekolü, hüsün kubuh esasına dayanarak akılla yaratıcının bilinmesi gerektiği hususunda ittifak etmişlerdir.

Hz. Peygamberin anne ve babası, Allah'ı, yeryüzünün ve göklerin yaratıcısı olarak kabul etmişler ve ona iman etmişlerdir. Ebû Hanîfe'ye göre, fetret döneminde yaşayan kimselerin sadece Yaratıcıya iman etmeleri gerekir. Bu da aklî bir imandır. Bu itibarla Hz. Peygamberin anne ve babası, -her ne kadar ubudiyet hususunda şirke düşmeleri ihtimali varsa da-, ister aklî isterse sem'i olsun hakîkî küfürle vasıflandırılmazlar. Çünkü Hz. Peygamberin anne ve babası, fetret ehlinen oldukları için, onların içinde bulunduğu durum, gerçek anlamda bir küfür olmayıp mecâzî anlamda bir küfürdür. Bu ise onlara zarar vermez. Çünkü her ikisi de akılla Allah'ın varlığına inanmışlardır. Dolayısıyla Ebû Hanîfeye göre Hz. Peygamberin anne ve babasının cennete girmesi

³⁹ el-İsrâ 17/ 15; ayrıca bk. es-Secde 32/ 3, el-Kasas 28/ 46.

⁴⁰ Risâle, s.5-6.

⁴¹ Saçaklızâde, ebeveyn-i Resûlün şirke düşmüş olabilecekleri ihtimalini dikkate almıştır. Halbuki Suyûtî, onların Hanîf ve muvahhit oldukları hususunu ısrarla savunmuştur. (bk. ed-Dercü'l-münîfe, s.32 vd.)

⁴² ed-Duha 93/ 5.

⁴³ Risâle, s.6.

⁴⁴ Ali el-Kârî, Şerhu'l-fikhi'l-ekber, s.216-217, Beyrut 1404/1984.

⁴⁵ Ali el-Kârî, Şerhu'l-Emâli, İstanbul, Dersaadet, trs., s.92.

⁴⁶ bk. Risâle, s.8.

⁴⁷ et-Telvi^h ilâ keşfi hakâiki't-teftîh adlı bu eser, Sadeddin et-Teftâzânî'ye aittir.

gereklidir (vaciptir). Çünkü onlar, Allah'ın yaratıcı olduğuna ve yaratma hususunda bir olduğuna iman ettiler. Bu imanları sebebiyle onların mükafatlandırılmaları gereklidir.

Saçaklızâde, Hanefiler arasında, tartışmalara ve aykırı görüşlere zemin hazırlayan el-Fıkhü'l-Ekber'deki ebeveyn-i Resûl ile alakalı " Hz. Peygamberin anne ve babası küfür üzere ölmüşlerdir"⁴⁸ şeklindeki ibarenin nasıl anlaşılması gerektiği üzerinde durmuştur. Müellif, alıntı yaptığı el-Fıkhü'l-Ekber nüshasında bu şekilde yazılı olduğunu belirttikten sonra bunun nasıl anlaşılması gerektiğini izah etmiştir: Bu ibarenin manası, ebeveyni Resûlün hakîkî küfür üzere değil mecâzî küfür üzere öldükleri şeklindedir. Çünkü onlar, yaratıcıya iman etmişlerdi. Nitekim Ebû Hanîfe, fetret ehlinin kurtuluşa erebilmesi için sadece bir olan yaratıcının varlığına iman etmelerini gerekli görmüş ve fetret ehlinin yaratıcıya iman etmeleri sebebiyle mükafatlandırılmaları gerektiğini açıklamıştır. Ebû Talib ise gerçek anlamda kafir olarak ölmüştür. Zira o, Hz. Peygamberin davetine muhatap olduğu halde bunu kabul etmekten çekinmiştir. Nitekim Ebû Hanîfe, söz konusu metinde, bu ikisi arasındaki farkı göstermek üzere üslubunu değiştirmiş ve ebeveyni Resûl için "mâtâ 'ale'l-küfr"ibaresini kullanırken Ebû Talib için "mâtê kâfiren"demeyi uygun görmüştür. Şayet ebeveyn-i Resûlün küfüründen maksat hakîkî küfür olsaydı bu durumda "Ebeveyn-i Resûl ve amcası Ebû Talib kafir olarak ölmüşlerdir"(vâlidâ resûlillah ve Ebû Tâlib 'ammuhu mâtû kâfirîn) şeklinde demesi uygun olurdu. Halbuki Ebû Hanîfe, "Mâtâ 'ale'l-küfr"sözüyle bu tür bir yanlış anlaşılmayı önlemek istemiştir. (Bunun da anlamı, ebeveyn-i Resûl "İslâm öncesi dönemde ölmüşlerdir", yoksa hakîkî küfür üzere ölmüşlerdir, anlamına gelmez.) Saçaklızâde, bu izahtan sonra;Ebû Hanîfe'ye göre ebeveyn-i resûlün cennete girmesinin vacip/ gerekli olduğunu, Eş'arî'ye göre ise caiz/mümkün olduğunu belirtmiştir.⁴⁹

Burada, "ebeveyn-i resûlün küfür üzere öldükleri belirtildikten sonra onların cennette olduklarını söylemenin"bir tezat teşkil ettiği ileri sürülebilir. Saçaklızâde, böyle bir itirazı şöyle cevaplandırmıştır: "Aslında bu durum denilenin aksinedir. Nitekim Firavun iman üzere ölmüştür, ancak ye's halinde iman ettiği için cehennem ehliendendir. Yüce Allah, ye's halinde iman etmenin geçerli olmadığını "Fakat şiddetimizi gördüklerinde iman etmeleri kendilerine fayda sağlamadı. Allah'ın kulları hakkında cari adet ve tutumu hep böyle olmuştur"⁵⁰ şeklindeki âyetiyle beyan etmiştir."⁵¹

⁴⁸ *el-Fıkhü'l-Ekber*, Ebû Hanîfe'ye (ö.150/767) nispet edilen akaid risâlesinin adıdır. Ehl-i sünnet'in hem akaid hem de fıkıh ilminin oluşmasına büyük katkılarda bulunan Ebû Hanîfe'ye akaid konusunda çeşitli eserler nispet edilmiştir. Özellikle *el-Fıkhü'l-Ekber* adıyla şöhret bulan risâlesi, iki ayrı rivayetle günümüze ulaştığı kabul edilmektedir. Bu rivayetlerden biri talebelerinden Ebû Mutî' el-Belhî, diğeri ise oğlu Hammâd tarikiyle gelmiştir. Son dönem İslâm âlimleri *el-Fıkhü'l-Ekber*'in Ebû Hanîfe'ye nispetini kabul etmekle beraber kitapta yer alan bazı konuların onun hayatında henüz tartışılmaya açılmadığına dikkat çekerek esere sonradan bazı ilaveler yapılmış olabileceğini kaydetmiştir. (bk. Şerafettin Gölcük-Adil Bebek, "el-Fıkhü'l-Ekber", *DİA*, XII, 544-546) Nitekim her iki rivayet arasında bazı farkların olduğu görülmektedir. Bu çalışmayı hazırlarken ulaşılabildiğimiz bazı *el-Fıkhü'l-Ekber* baskılarını mukayese etmek suretiyle ebeveyn-i Resûl ile alakalı ibareyi değerlendirme imkanımız oldu. *el-Fıkhü'l-Ekber*'in bazı baskılarında Hz. Peygamberin anne-babası ve amcası Ebû Talib'in küfür üzere öldükleri ifadesi yer alırken, bazılarında da ifadenin başında olumsuzluk edatı yer aldığı ve böylece küfür üzere ölmedikleri ifade edilmektedir. Bazı nüshalarda fitrat üzere öldükleri tarzında bir ibare bulunmaktadır. Bir kısım nüshalarda ise bu ibare tamamen düşmüştür. Örneğin, Ali el-Kârî'nin şerhinde; Ebû Talib'in küfür üzere öldüğü açıklanırken ebeveyn-i Resûlden bahsedilmemektedir. (bk. Ali-el-Kârî, *Şerhu'l-fıkhî'l-ekber*, Beyrut 1404/1983, s.160-161). Yine Beyâzîzâde'nin (ö.1098/1687) Ebû Hanîfe'nin beş eserini kelâm konularına göre yeniden tasnif ettiği *el-Usûlü'l-munife li'l-İmam Ebi Hanîfe*, (nşr. İlyas Çelebi), İstanbul 1996, s.143, adlı eserinde ebeveyni Resûlün küfür üzere öldüklerini açıklamıştır. Ebu'l-Müntehâ'nın *Fıkh-ı Ekber Şerhi*'nde "Resûllullah'ın anne ve babası cahiliye üzere ölmüşlerdir" (Ankara 1983, s.9, 45, trc. Ahmet Karadut, s.315-316) ifadesi bulunmaktadır. Mustafa Öz'ün *İmam-ı Azam'ın Beş Eseri*, (İstanbul 1992, s.71, 59) adlı çalışmasında Arapça metinde bu ibare görülmezken Türkçe tercümesinde "Hz. Peygamberin anne ve babası İslâm gelmeden önce öldüler" (s.59) denilmektedir. Yine Abdülkerim Tattân'ın neşrinde de (Dersaadet, İstanbul, trs., s.45) bu ibareye rastlanmamıştır.

⁴⁹ *Risâle*, s.10-12.

⁵⁰ *el-Mü'min* 40/85.

⁵¹ bk. *Risâle*, s.11.

b. Ebeveyn-i Resûlle ilgili hadislerin değerlendirilmesi

Saçaklızâde, Hz. Peygamberin anne ve babasının cehennemde olduğunu ifade eden bazı hadisleri "eb"ve "vâlid"kelimelerinin içerdikleri manalardan hareketle izah yoluna gitmiştir. Burada o, "vâlideyi'n-nebî"kelimesi ile "ebeveyi'n-nebî"lafızları arasındaki farklılıklara dikkat çekmiş, bunlar arasında umum-husus ayrımı olduğunu belirttikten sonra, "eb"kelimesinin daha kapsamlı olup;amca, hala, sütanne ve mürebbî anlamlarını da içerdığını açıklamıştır. Böylece o, Hz. Peygamberden, ebeveyninin muazzep olduklarını ifade eden rivayetlerin "eb"ve "ebeveyn"kelimelerinin anlam genişliğinden yararlanarak yorumlanmasının daha isabetli olacağını anlatmaya çalışmıştır. Örneğin bir rivayete göre Peygamber efendimize bir kimse gelmiş:-Ya Resûlallah! Babam nerededir? Cennet'te mi, Cehennem'de mi? diye sormuş. Resûl-i Ekrem de:-Cehennemdedir, diye cevap vermiş. Adam dönüp gideceği sırada onu çağırarak:-Benim babam da (inne ebî), senin baban da cehennemdedir! buyurmuş.⁵² Bu rivayetin güvenilirliğiyle alakalı tartışmalar bir yana,⁵³ Saçaklızâde bu rivayette geçen "eb/ebeveyn" kelimesini geniş anlamıyla ele almış ve buradaki "eb"kelimesiyle Hz. Peygamberin amcası Ebû Talib'in kastedildiğini ifade etmiştir. Buna delil olarak Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim'in gerçek amcası olan Âzer'in İbrahim'in babası olarak isimlendirilmesini⁵⁴ göstermiştir. Ayrıca Saçaklızâde, "eb ve umm"kelimelerinin mürebbî ve mürebbiye anlamlarına da geldiğini belirterek Hz. Peygamberin sütannesini olan Halîme'ye "ummu Resûlillah"denildiğini açıklamıştır. Diğer taraftan Ebû Talib, Hz. Peygamberin amcası olduğu halde "Ebû'n-nebî"şeklinde isimlendirilmiştir. Çünkü Hz. Peygamber, anne ve babasının vefatından sonra, çocukluk döneminde, Ebû Talib'in yanında kalmıştır. Bu itibarla Ebû Talib, ebû'n-nebî, hanımı da "ummu'n-nebî"yani "ebeveyni'r-Resûl"şeklinde isimlendirilmiştir. Böylece Saçaklızâde, söz konusu rivayette geçen "inne ebî fi'n-nâr"ibaresinden Ebû Talib'in kastedildiğini ileri sürmüştür. Saçaklızâde, aynı şekilde "Keşke ebeveynimin ne yaptıklarını bilseydim"sözünde geçen ebeveyn kelimesiyle de Ebû Talib ve hanımının kastedildiğini belirtmiştir.⁵⁵ Zira Ebû Talib ve hanımı, Hz. Peygamberin tebliğine ulaştıkları halde iman etmemişler ve cahiliye üzere ölmüşlerdir. Bu itibarla söz konusu rivayette zikredilen "ebeveyn"kelimesiyle Ebû Talib ve hanımının kastedilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Diğer rivayette zikredilen "eb"kelimesini de bu şekilde izah etmek mümkündür.

Saçaklızâde'nin üzerinde durduğu diğer bir rivayet ise "Vâlideme istiğfar etmek için Rabbinden izin diledim. Müsaade buyurulmadı. Kabrini ziyaret etmek için izin istedim. Buna müsaade edildi..."⁵⁶ şeklindedir. Müellif bunu şöyle izah etmiştir: Bu rivayette zikredilen istiğfarın anlamı, Hz. Peygamberin annesinin günahları için bağışlanma talebinde bulunmasıdır. Halbuki fetret ehli, kendilerine davet ulaşınca kadar, yaratıcıya inanma ve onu bir kabul etmenin dışındaki bütün günahlardan mazurdurlar. Nitekim Hz. Peygamberin annesi, Hz. Peygamberin nübüvvetinden önce ölmüştür. Mekke halkı gibi o da Allah'ın varlığına inanmakta idi. Bu sebeple o fetret ehliendendir ve onun istiğfar edilmeyi gerektirecek bir günahı yoktur. Bunun için tarafı ilâhîden istiğfara lüzum görülmemiş, sadece ziyarete müsaade edilmiştir.⁵⁷

Müellif, bu durumu, küçük yaşta ölen bir çocuk için istiğfar edilmesine gerek görülmeşiyle izah eder. "Şayet Hz. Peygamber, ölen bir çocuğun bağışlanması için Rabbinden izin istemiş olsaydı ona izin verilmezdi. Bu sebepten dolayıdır ki, ölen çocukların cenaze törenlerinde onlar için istiğfar edilmesine izin verilmemiştir. Bu boş ve gereksiz bir dua olacaktır. Aynı şekilde Hz. Peygamberin boş ve gereksiz bir işle uğraşması caiz değildir. Bu sebepten dolayı yüce Allah,

⁵² Müslim, "İmân", 347; ayrıca bk. Ebû Dâvud, "Sünne", 17; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 14.

⁵³ Hadisin sıhhati konusundaki tartışmalar için bk. Kamil Miras, *Tecrid Tercemesi*, IV, 537-538.

⁵⁴ bk. el-En'am 6/ 74.

⁵⁵ bk. *Risâle*, s.2-3.

⁵⁶ Müslim, "Cenâiz", 105, 108; Ebû Dâvud, "Cenâiz", 77; "Edeb", 128; Nesâî, "Cenâiz", 101; *Müsned*, II, 441.

⁵⁷ bk. *Risâle*, s.11.

annesinin günahlarının bağışlanması için izin talebine müsaade buyurmamıştır.⁵⁸

Saçaklızâde'nin naklettiği diğer bir rivayet ise, Hz. Peygamberin anne ve babasının kabirlerinden kalkıp dirilmeleri ve ona iman ettikten sonra tekrar ebedi hayata dönmeleri şeklindeki haberdır. Müellif, bu rivayeti sahih kabul etmemiş, zira bu rivayetin isnadı meçhuldür, demiştir.⁵⁹ Bu itibarla söz konusu rivayeti değerlendirmeye gerek duymamıştır.⁶⁰

Sonuç

Saçaklızâde, eserinin son bölümünde, risâlenin genel bir değerlendirmesini yapmış ve konu hakkındaki kanaatini vurgulamıştır. Öncelikle, İmam Eş'arî'nin Hz. Peygamberin anne ve babasının cennete girmesinin caiz olduğu görüşü ile İmam Ebû Hanîfe'nin bunların cennete girmesinin vacip olduğu şeklindeki görüşleri Eş'arî ve Mâtürîdî ekollerinin görüşlerine uygundur. Yine ebeveyn-i resûlün muazzep oldukları şeklinde varit olan ahad haberleri Ebû Talib ve hanımı olarak yorumlamıştır. Aynı şekilde "Keşke anne ve babamın ne yaptığını bilseydim" şeklindeki rivayeti de Ebû Talib ve hanımına hamletmiştir.

Saçaklızâde, Hanefiler arasında tartışmalara sebep olan bir hususa dikkat çekmiştir: Ali el-Kârî, el-Fıkhü'l-Ekber'de geçen "vâlidâhu mâta 'ale'l-küfr" ibaresinden hareketle Hz. Peygamberin anne ve babasının cehennemlik olduklarını ileri sürmüştür.⁶¹ Bu görüşü sebebiyle o, pek çok kimse tarafından eleştirilmiştir. Müellif göre Ali el-Kârî, buradaki küfürden muradın küfrü mecâzî olduğunu anlamamıştır. Çünkü Ebû Hanîfe'nin temel görüşüne göre ebeveyn-i Resûlün cennete girmeleri gereklidir. Yine Ali el-Kârî, Hz. Peygamberin ebeveyninin muazzep oldukları şeklinde varid olan ahad haberleri de anlayamamıştır. Zira bu rivayetlerde zikredilen ebeveyn kelimesinden maksat Hz. Peygamberin amcası Ebû Talib ve onun hanımıdır. Saçaklızâde, Suyûtî'nin ebeveyn-i Resûlün kurtuluşa erdikleri şeklindeki görüşünde haklı olduğunu, Ali el-Kârî'nin ise hatalı olduğunu açıklamıştır.⁶² Bize göre müellif, risâlenin tümünde ortaya koyduğu yaklaşımıyla Ali el-Kârî'ye cevap vermeyi ve onun hatalı görüşünü tashih etmeyi amaçlamıştır.

Saçaklızâde kendi kanaatini: "Allah Teala, Resûlünü ve onun anne babasını rahmet ve bereketine bürüsün. Bizler, ebeveyn-i Resûlün cennette olduğuna kesin olarak inanırız. Çünkü bizler, Hanefî ve Mâtürîdîyiz" diyerek ifade etmiştir.

Kanaatimize göre bu eser, ebeveyn-i Resûlün dinî konumu hakkındaki Eş'arî ve Mâtürîdî bakış açılarını telif etmesi, ayrıca Hanefiler arasında yanlış anlaşılmalara vesile olan el-Fıkhü'l-Ekber'in ilgili ibaresini izah etmesi bakımından oldukça dikkat çekicidir. Saçaklızâde, risâlede, tutarlı bir metot takip etmiş, naklî delillerden daha ziyade aklî delillere önem vermiştir. Nitekim kendinden önce konuyla ilgili eser yazanlara göre aklî ve mantıkî açıklamalara daha fazla yer verdiği görülmektedir. Bazı rivayetlerin mevzu olduğunu rahatlıkla ifade etmiş, bunların üzerinde

⁵⁸ bk. *Risâle*, s.11.

⁵⁹ bk. *Risâle*, s.11-12.

⁶⁰ Halbuki Suyûtî, bu rivayete, konuyla alakalı eserlerinde genişçe yer vermiş, ebeveyn-i Resûlün ehl-i necattan olduklarını gösteren bir delil kabul etmiştir. (bk. *er-Resâilü'l-'aşere*, Beyrut 1989, tür. yer.,)

⁶¹ Ali el-Kârî, *el-Fıkhü'l-Ekber* ve *Şerhu'l-Emâli* adlı eserlerinde her ne kadar ebeveyn-i Resûlün dinî konumuyla alakalı bir bilgi vermemişse de, onun *Edilletü Mu'tekâdi Ebî Hanîfe fî hakkı ebeveyi'r-Resûl*, (Süleymaniye Ktp., Damat İbrahim, nr.298/4) isimli bir risâle yazıp burada ebeveyn-i Resûlün muazzep olduklarını ileri sürdüğü belirtilmiştir.

⁶² *Risâle*, s.13.

durulmaması gerektiğini belirtmiştir. Marifetullah, hüsün-kubuh ve aklın yeterliliği gibi en girift kelam konularını maharetle ele alıp bunlardan hareketle ebeveyn-i Resûlün ehl-i necât olduklarını açıklamıştır. Sonuçta ortaya koyduğu bakış açısına uygun olarak ebeveyn-i Resûlün muazzep olduğuyla alakalı rivayetleri değerlendirmiş ve bunların yorumlanması gerektiğini belirtmiştir.